

Nitelik Üzerine: Zen Ve Motosiklet Bakım (Film Yapım) Sanatı

İnceleyen: Deniz Tansel İlic

Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı

Yazar: Robert Maynard Pirsig Çeviri: Süha Sertabipoğlu

Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2018, 432 s.

ISBN: 978-975-539-089-5

Zen¹ ve Motosiklet Bakım Sanatı'nda, uçları deneyimlemiş, delirmiş, akıl hastanesinde yatmış, elektroşok tedavisi görmüş, hor görülmüş, öte yandan 170 puanlık IQ'su ile deha olarak hayranlık ve kabul görmüş Robert Pirsig'in, oğlu Chris ve arkadaşlarıyla çıktığı motosiklet yolculuğunu ve norm dışı benliği Phadrus'la olan hesaplaşmasını izleriz².

Yazarı Robert Pirsig'in de vurguladığı gibi *Kulturbärer* (kültür taşıyıcısı) bir metin olan *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı*, bu kategoride yer alan diğer tüm metinler gibi bu amaçla yazılmamış olmasına karşın toplumsal bir dönüşüme yol açmıştır. *Zen ve Okçuluk Sanatı*³ (Herrigel, 2017) gibi felsefe ve sanatı ilişkilendirmeyi deneyen benzer isimli başka kitaplara da öncülük eden Pirsig'in felsefi romanının bu dönüştürücü özelliğinin temel kaynağı, Nitelik⁴ kavramına yaptığı vurgudur. Kitap, çalışmayı Nitelik üzerinden özgürleşimle ilişkilendirir (2009: 370-371). Aylaklığı vaaz etmez, aksine çalışmayı yüceltir. Ancak kişi özgürleşmek istiyorsa, çalışırken Niteliğe odaklanmalıdır. Metin bu yanı sıra Marksist kurama ve dönemin temel kültürel unsuru olan hippiliğe karşıt bir noktada konumlanır.

Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı'nın Nitelik kavramı odağında kurduğu felsefi eksen, sinema ve iletişim çalışmalarıyla ilgilenen okurun yolunun mutlaka kesişeceği, Frankfurt Okulu'nun araçsal akıl eleştirisi barındıran *Akıl Tutulması* (2005) ve *Aydınlanmanın Diyalektiği* (2010)

¹ *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı*'nın felsefi eksenini yalnızca zen felsefesi üzerinden kurulmaz, bu nihai varış noktasına ulaşana kadar Phadrus, Antik Yunan felsefesinden çağdaş felsefeye kadar uzun bir yol kat eder. Zen tüm bu yolculuk sonunda Phadrus'un kendini evinde hissedip yerleşeceği son duraktır.

² Metni "izleriz", çünkü metin hem imge üretme becerisi, hem de felsefi derinliğinden kaynaklanan doyuruculuğuyla okurun zihninden sahne sahne bir film gibi akar. Kitabın sinematografik niteliği, Hollywood'un da gözünden kaçmaz; Pirsig, bir sonraki kitabı *Lila*'da (2005) Robert Redford'un kendisini ziyaret ederek kitabı filmleştirme teklifinde bulunduğunu anlatır. Pirsig, okurlarını hayalkırlığına uğratmayarak Nitelik'i korumak için teklifi reddeder.

³ Türkçe çeviride "sanat" vurgusu çıkarılmış olmasına karşın, metnin orijinal ismi olan *Zen in der Kunst des Bogenschießens* bu ifadeyi ("Kunst") doğrudan taşımaktadır.

⁴ Phadrus, üniversitede retorik dersi verdiği dönemde birlikte çalıştığı akademisyenlerden birinin kendisine öğrencilere Nitelik'i öğretip öğretmediğini sorması üzerine kavramı temel meselesi haline getirir ve Nitelik'i keşfetmenin herhangi bir sanatta ustalık kazanmanın en temel yolu olduğunu keşfeder.

metinleri ile özdeşdir. Yazar, modernist akılla donanmış ve pragmatizm ekseninde eylemde bulunan kişilere, nicelikten vazgeçip Nitelik'i⁵ keşfetmelerini önerir. Bu, gittikçe daha fazla nicelliğe odaklanarak, Nitelik'i anlama ve talep etme becerisini yitiren kişilere Phadrus'un en önemli tavsiyesi olacaktır. Niteliği keşfetmek; performans sistemleriyle ve performans kaygılarıyla tükenmiş modern akademisyene, öğrenciye, sanatçıya bir özgürleşim olanağı tanıyacaktır. Adorno'nun, "Müziğin Fetiş Karakteri-Dinlemenin Gerilemesi" makalesinde (2018) isabetli bir şekilde "çalışmayla, kaygıyla ve itaatle deforme olmuş" kelimeleriyle tanımladığı nicelik ve performans odaklı bireyler, Nitelik üzerinden yeniden var olma ve var etme / yaratma şansı bulacaklardır.

Pirsig'e göre kişi, performans kaygısıyla üretmesini isteyen sisteme karşı çıkararak çalışırken "hızını doğasının gerçeğini belirlemesi"ne izin vermelidir (2009: 182). Bu yaklaşım nicelik beklentisiyle üreten ve her yıl bir film çeken yönetmenin karşısında "aza cesaret ederek" yıllarca aynı film / metin üzerinde çalışan kişiyi yüceltir. Bugünün niceliği öven dünyasında belki onaylananlar çok üretenlerdir, ancak sanatta kalıcı olanlar Niteliği keşfedenler olacaktır.

Phadrus / Pirsig'in yazma konusunda zorluk çeken öğrencilere verdiği tavsiyeler, film yapımıyla meşgul olan yönetmen adaylarına fikir verebilir. Kitap, yazmayı veya film yapmayı deneyen kişilere, her zaman söylenecek yeni bir sözün bulunduğunu ve özgün olanı keşfedebilmek için uzun uzun bakmak gerektiğini hatırlatır. Phadrus'un "bir kez doğrudan kendileri baktıklarında söylenecek şeylerin miktarının sınırsız olduğunu anlayan" (2009: 172) öğrencileri gibi film yapmayı deneyen kişiler de, yeni bir bakışın yeni perspektifleri olası kıldığını fark edecektir. Günümüzde hem akademik metin yazımına, hem de postmodern sanatın pastij ve kolaja verdiği değer üzerinden film yapımına sirayet eden ve alanların normu haline gelen -yeni bir içerik ve biçim üretme denemesi yerine- metni alıntılara boğma eğilimi Pirsig'in Nitelik tanımıyla uyumsuzdur⁶.

Ve eğer bir öğrenci, verilen ödevi iş olsun diye yaptığını gösteren ... bir referanslar yığını ya da baştan savma bir taslak getirmişse kendisine, kurallar açısından ödevi yaptığını, ama Nitelik amacını yerine getiremediği, bu nedenle ödevinin değersiz bir şey olduğu söylenebiliyordu (Pirsig, 2009: 185).

Pirsig, Nitelik kavramını, Zen'in kendiliğindenlik fikrine dayandırır. Zen, Felsefe, Psikoloji ve Sosyoloji gibi alanları birleştiren Erich Fromm'un metinlerinde⁷ sıklıkla önemini vurguladığı spontan bir şekilde eylemde bulunmak, hedef yerine sürece odaklanmak, Pirsig'in metninde de karşılığını bulur. "Yalnızca, ilerideki bir hedef için yaşamak, sığ bir şeydir. Yaşamı dağın tepesi değil, eğimleri ayakta tutar. Her şeyin büyüdüğü yerdir burası" (2009: 182).

Spontan olabilmek için yapılması gereken egodan ve mükemmeliyetçilik beklentilerinden kurtulmaktır. Egonun tuzağına kapılıp narsisist bir körlük yaşayan öznenin Niteliğe ulaşması beklenemez. "Egonuz sizi Nitelik gerçekliğinden soyutlar" (Pirsig, 2009: 279). Bu nedenle sanatta yeniliği üretebilenin yolu, egonun, Nitelikle öznenin temasını kesmesini engellemektir. "Bir dağa ne kadar büyük olduğunuzu kanıtlamak için tırmanırsanız, hemen hemen hiçbir zaman sağlayamazsınız bunu" (2009: 185). Spontan ve egosuz eylemde bulunmayı başaramayan kişi, eseriyle bir bütün haline gelemez. Bu, iç doğasıyla, diğer insanların doğalarıyla ve tabiatın kendisiyle uzlaşmaz bir kopuşa düşmüş, araçsal akla sahip otoriteryan kişinin⁸ durumudur.

⁵ Pirsig, Niteliğe büyük bir önem atfederek, metin boyunca kelimeyi büyük harfle başlatır. Nitelik bu haliyle özel bir isimdir ve kitabın özüdür.

⁶ Nitelik kopyalanarak üretilemeyecek kadar yeni ve zordur, bu haliyle metinlerden ve sanattan beklentisi bağlamında Pirsig'in görüşleri kültür endüstrisi / yüksek sanat tartışması ekseninde Frankfurt Okulu ile koşuttur.

⁷ Fromm, *Özgürlükten Kaçış*'ta (2015a) spontanlığı / kendiliğindenliği en çekici nitelik olarak tanımlar.

⁸ Adorno'nun *Otoritaryen Kişilik Üstüne, Niteliksel İdeoloji İncelemeleri* (2011) başlıklı araştırması bu kişilik yapısının

Böyle bir kişinin sanatsal, bilimsel veya gündelik yaşam üretimleri yaratıcılıktan ve Nitelikten yoksundur; her eylemi nihayetinde içsel ve dışsal doğaya zarar verir. Böyle bir kişi,

Koşulların gerektirdiğinden ya çok daha hızlı ya da çok daha yavaş gider ve konuştuğunda hep başka bir yerden, başka bir şeyden söz eder. Buradadır, ama burada değildir. Burasını reddeder, onunla mutlu değildir, daha yukarılara çıkmak ister, ama oraya vardığında da aynı şekilde mutsuz olur; çünkü artık orası da 'burası'dır (Pirsig, 2009: 189).

Performans ve verimlilik odaklı eylemlerde bulunup, Niteliğe değer vermeyen bir kişi kuşkusuz varlığını sürdürebilir; ancak böyle bir varoluşu seçmek yaşamı olumsuzlamak olacaktır. "Dünya onsuz [Niteliksiz] işlevini sürdürebiliyordu, ama yaşam öyle tatsızlaşıyordu ki neredeyse yaşamaya değer bir yanı kalmıyordu" (Pirsig, 2009: 189). Nitelikten yoksun, niceliğe önem veren, temel motivasyonu araçsal aklın buyrukları olan kişinin üreteceği sanatın statükocu olduğu açıktır.

Niteliğe odaklanmak, sistemle savaşmanın temel yoludur. "Gerçek Nitelik anlayışı Sistemi yakalar, evcilleştirir ve kişinin kendisinin kullanması için çalıştırır, kişiyi de kendi iç yazgısını gerçekleştirmesi için özgür bırakır" (Pirsig, 2009: 199). Nitelik kişiyi, özne ve nesneyi birleştirir, kişiyi egosuna hapsolmaktan kurtarır. Bu bağlamda Pirsig'in *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı* kitabının temel odağı olan Niteliği, sanatsal veya bilimsel üretim bağlamında yaşamlarımıza katmak ve nicelik fetişizmine karşı koymak hepimizi özgürleştirebilir.

Kaynakça

- Adorno, T. ve Horkheimer, M., (2010), *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev. Elif Öztarhan, Nihat Ülner, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Adorno, T., (2011), *Otoritaryen Kişilik Üstüne, Niteliksel İdeoloji İncelemeleri*, Çev. Doğan Şahiner, İstanbul: Say Yayınları.
- Adorno, T., (2018), "Müziğin Fetiş Karakteri-Dinlemenin Gerilemesi", *Müzik Yazıları - Bir Seçki*, Çev. Şeyda Öztürk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fromm, E., (2015a), *Özgürlükten Kaçış*, Çev. Semsa Yeğin, İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E., (2015b), *Kendini Savunan İnsan*, Çev. Necla Arat, İstanbul: Say Yayınları.
- Herrigel, E., (2017), *Zen ve Okçuluk*, Çev. Ömer Cemal Güngören, İstanbul: Yol Yayınları.
- Horkheimer, M., (2005), *Akl Tutulması*, Çev. Orhan Koçak, İstanbul: Metis Yayınları.
- Pirsig, Robert, (2005), *Lila*, Çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul: Ayrıntı.
- Pirsig, R., (2009), *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı*, Çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul: Ayrıntı.

özelliklerini serimlemektedir. Bu kişilik yapısını, Erich Fromm, *Kendini Savunan İnsan'da* (2015b) istifçi kişilik, *Özgürlükten Kaçış'ta* ise sadomazoşist kişilik kavramları üzerinden derinlemesine değerlendirebilir. Freud'un anal kişilik olarak tanımladığı karakter tipi de bu kişilik tipleri ile temel benzerlikler taşır.